

ДОГОВІР СПАДКУВАННЯ ЗА НОРМАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ПОЛЬЩІ (1918–1939 pp.)

Розглянуто спадковий договір як особливий вид правочину, характерний для польських земель під час існування Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 pp.). Визначено основні аспекти його укладення, припинення дії та визнання недійсним. Проаналізовано особливості предмета та суб'єктів договору, подано їх порівняльну характеристику відповідно до чинного законодавства на колишніх німецьких, австрійських територіях та території колишнього Польського королівства (Конгресового). Встановлено, що спадковий договір (його аналогом на території колишнього Конгресового королівства був договір дарування майбутньої власності) міг укладатися лише подружжям на користь одне одного, а на колишніх німецьких землях поряд із подружжям, спадкоємцями могли бути й інші родичі, а також і треті особи.*

Ключові слова: *спадковий договір, спадщина, договір дарування майбутньої власності, спадкодавець, спадкоємець, дієздатність спадкодавця, подружжя, шлюбний контракт.*

Постановка проблеми. Спадкове право Польщі у міжвоєнний період характеризується цілковитим розмаїттям та навіть суперечливим характером чинних на той час законодавчих норм, оскільки після розпаду у 1918 році великих імперій: Австро-Угорщини, Німеччини та Росії, територія Другої Речі Посполитої складалася із об'єднаних частин, де чинним було законодавство колишніх держав.

У центральних воєводствах Польщі (колишнє Конгресове королівство) чинним був Цивільний кодекс Наполеона 1804 р. та Цивільний кодекс Польського королівства 1825 р., на територіях східних

* Польське королівство (Конгресове) – утворене внаслідок міжнародного російсько-австрійського договору від 03.05.1815, в якому Росія та Австрія здійснили поділ земель Варшавського князівства. В подальшому затверджене рішенням Віденського конгресу від 09.06.1815. На підставі вказаного договору Польське королівство входило до складу Російської імперії в межах персональної унії, за якою керувалося власною конституцією (Конституція Польського королівства 1815 р.) та Органічним статутом 1832 року. Крім конституції, Польське королівство мало власний парламент, військо, грошову одиницю та мову. Спільною була лише особа монарха (кожен російський цар був польським королем) та спільні міжнародні відносини [1, с. 117–119].

воєводств – т. 10 Зводу законів Російської імперії 1832 р., на колишніх німецьких землях – Німецький цивільний кодекс 1896 р. і на західних територіях Польщі чинним залишався Австрійський цивільний кодекс 1811 року [2, с. 255]. Кодифікація цивільного права була тривалою та містила чимало суперечок, однак прийняття у 1933 р. Зобов'язального кодексу Польщі у сфері спадкового права ситуацію не змінило, оскільки не містило жодних приписів щодо укладення спадкових договорів. Тому у сфері регулювання спадкових відносин загалом та укладення спадкових договорів зокрема у міжвоєнній Польщі продовжували діяти норми попередньо вказаних законодавчих актів. Так, у різних частинах тогочасної Польщі спадковий договір мав різну форму, суб'єктів та предмет договору.

Стан дослідження. Вивченням проблеми регулювання спадкового договору на території Польщі у вказаний історичний період займалися здебільшого відомі польські правники та науковці кінця XIX – початку XX століття, більшість з яких намагалася уніфікувати польське цивільне право періоду існування II речі Посоплитої, такі як: В. Абрахам, Ф. Бердовський, Ф. Золл, С. Голуб, Е. Маргуліс, Х. Конік, С. Оханович та ін. Наукові напрацювання у цій сфері також зробили й українські правники того часу, а саме: С. Дністрянський, К. Левицький, С. Федак, М. Шухевич та ін. У сучасний період частково цю тематику розглядали у своїх наукових дослідженнях І. Бойко, В. Гомонай, М. Гримич, В. Макарчук, Б. Ринажевський, Н. Рудий, Б. Тищик, а також польські історики права, такі як: Е. Сковтовська-Боцян, К. Суйка-Зелінська, С. Плаза та ін.

Мета статті – охарактеризувати поняття, умови укладення та розірвання спадкового договору відповідно до чинного законодавства Польщі (1918–1939 рр.).

Виклад основних положень. Елементи існування спадкового договору були відомі ще римському праву, який мав назву дарування на випадок смерті. Так, спадкодавець міг розпорядитися своєю власністю на випадок смерті та визначити спадкоємця, за умови, що останній переживе спадкодавця, що відрізняло такий договір від договору дарування (мав місце за життя обох сторін).

Відповідно, німецька правова доктрина, на основі римського права, спадкові договори поділяла на позитивні, набувні, а також ті, які передбачали відмову спадкоємця від матеріальної вигоди. Також спадкові договори могли володіти універсальною сукцесією (від лат. *successio* – черговість спадкування), предметом якої було встановлення спадкоємця, та сингулярною сукцесією, предметом якої було спадкування окремих предметів окремими спадкоємцями [3, с. 80–81].

Договір спадкування визначався нормами Австрійського цивільного кодексу 1811 р. (§§ 1249–1254), Німецького цивільного кодексу 1896 р., а також нормами Розпорядження Президента Польщі від 27 жовтня 1933 р., за якими на колишніх австрійських та німецьких землях чинними залишалися норми австрійського та німецького права, відповідно, оскільки Зобов'язальний кодекс Польщі 1933 р. не містив жодних приписів щодо регулювання спадкового договору та й спадкових відносин взагалі. У Цивільному кодексі Наполена 1804 р. існував лише наближений до спадкового договору інститут, а Звід законів 1832 р. не містив жодних норм щодо вказаного правочину.

На колишніх австрійських територіях, де протягом існування Другої Речі Посполитої був чинний Австрійський цивільний кодекс, договором спадкування вважався договір, за яким один з подружжя визначав іншого своїм спадкоємцем, а останній погоджувався із цим рішенням. В такому договорі також могли мати місце взаємні зобов'язання подружжя щодо спадкування на випадок смерті одне одного. Без згоди іншого з подружжя такий договір не мав законної сили.

Однак договір спадкування за австрійським цивільним правом мав певні обмеження. Так, спадкоємцем не могло успадковуватися усі майно одноособово, оскільки спадкодавець не міг бути позбавлений права на заповіт. 1/4 частина спадщини мала бути звільненою від боргів та інших зобов'язань та бути у розпорядженні спадкодавця для заповіту. Якщо спадкодавець не бажав чи не встиг би розпорядитися спадщиною, яка не входила до спадкового договору, то остання розподілялася між його спадкоємцями по закону [4, с. 311–315].

Сторони на момент укладення договору спадкування не могли достеменно передбачити якою саме частиною спадщини вони розпоряджалися, оскільки реальна вартість спадщини оцінювалася лише після її відкриття. В кожному окремому випадку проводився окремий підрахунок.

Наприклад, після смерті спадкодавця залишилися його батьки та другий з подружжя, який був вказаний у спадковому договорі. Спадщина не мала пасивів (зобов'язань спадкодавця по відношенню до третіх осіб), а складалася лише з активів, тобто рухомого та нерухомого майна, яке приносило або могло принести прибуток. Частина спадщини батьків становила 1/3 від половини, оскільки інша половина спадщини при спадкуванні за законом належала другому з подружжя, тобто це була 1/6. Після розрахунків залишилося 5/6 спадщини, з яких потрібно було виділити 1/4 для заповіту або спадкування за законом, тобто – 5/24. В подальшому виявилось, що спадкодавець в спадковому договорі міг вказати 5/8 частини, тобто 5/24 від усієї спадщини. Решта

спадщини – 3/8 частини (9/24 спадщини) припало на спадкоємців за законом за відсутності заповіту, тобто батькам [5, с. 190–191].

Особи, які частково були позбавлені дієздатності внаслідок марнотратства, безпробудної пятики чи зловживання отрутами, що впливало на психічне здоров'я, могли розпоряджатися лише половиною спадщини, а інша половина належала спадкоємцям за законом (§ 568 Австрійського цивільного кодексу).

Спадковий договір міг бути укладений лише між подружжям або між нареченими, які зобов'язалися укласти шлюб у майбутньому. Якщо шлюб був визнаний недійсним, то і спадковий договір втрачав законну силу. Якщо одним із наречених була неповнолітній, або одним із подружжя була особа частково позбавлена дієздатності, то однією зі сторін спадкового договору від її імені виступав її законний дієздатний представник (батько, опікун, адвокат, нотаріус) [6, с. 550–552]. Якщо один із подружжя був позбавлений дієздатності щодо укладення спадкового договору чи заповіту, то навіть за наявності законного представника чи опікуна такі правочини не мали законної сили [7, с. 320–323]. У будь-якому разі і спадковий договір, і заповіт мали обов'язкову нотаріальну форму їх укладення, і до обов'язків нотаріуса належала перевірка дієздатності сторін.

Спадкоємець за спадковим договором так само, як і спадкоємець за заповітом чи за законом, набував права на спадщину лише після смерті спадкодавця, а за наявності відкладальної умови (наприклад, оплатити всі борги спадкодавця, підтримувати в належному стані чи відремонтувати будинок спадкодавця, тощо), вказаної спадкодавцем для отримання спадщини – лише після її виконання.

Як й інші спадкоємці, спадкоємець за спадковим договором після смерті спадкодавця повинен був подати заяву на отримання спадщини. В подальшому спадкоємець міг прийняти спадщину за наявності особистої вигоди, без вигоди, або відмовитися від спадщини.

Спадковий договір був найвагомим правом на спадщину, порівняно з заповітом чи спадкуванням за законом.

Зміст спадкового договору залежав і від змісту шлюбного контракту подружжя. Так, норми шлюбного контракту могли бути перенесені у спадковий договір, а могли бути скасовані. Якщо у розлученні було визнано винною одну зі сторін, то інша сторона мала право вимагати розірвання і спадкового договору. Якщо суд визнав винними у розлученні обох з подружжя чи жодну із сторін, то розірвання спадкового договору могли вимагати кожен з подружжя.

У разі досягнення порозуміння між подружжям у розлученні чи розлучення за взаємною згодою сторін з причин непереборної відрази,

спадковий договір вважався недійсним за відсутності інших домовленостей між подружжям.

Договір спадкування сторони могли розірвати і за взаємною згодою. Його розірвання потребувало такої ж письмової нотаріальної форми, як і сам договір спадкування. Таке розірвання розширювало право кожного з подружжя на заповіт. Якщо один з подружжя спочатку уклав спадковий договір, а потім написав заповіт, то дійсним в підсумку, визнавався останній правочин.

Жінка втрачала право на отримання спадщини за спадковим договором, якщо вона повторно виходила заміж без врахування правового часу очікування (§ 121 Австрійського цивільного кодексу – 1 рік).

На відміну від норм, чинних на колишніх австрійських територіях, Німецький цивільний кодекс 1896 р. дозволяв укладати спадковий договір не лише на користь другого з подружжя, а й третіх осіб. Розпоряджатися власністю за спадковим договором міг і чоловік, і дружина. Якщо в договорі обидві сторони визначили певні умови, вимоги чи розпорядження, то вони називалися взаємозалежними. Відтак визнання недійсним одного з таких вимог, умов чи розпоряджень тягнуло неефективність дії договору, а невиконання чи неналежне виконання одним із подружжя визначених в договорі умов мало наслідком припинення дії договору (§ 2298 Німецького цивільного кодексу) [3, с. 98–99].

На відміну від Австрійського цивільного кодексу, правові норми на колишніх німецьких територіях не містили обмежень щодо частки спадщини, яку можна було вказувати у спадковому договорі. Так, спадкодавець мав право розпоряджатися у спадковому договорі усім спадковим майном, однак не міг позбавити права на спадщину законних спадкоємців.

Спадковий договір міг бути укладений не лише між подружжям, а й між іншими особами, які не були між собою у родинних стосунках. Однак спадковий договір, укладений між подружжям або нареченими, мав особливі норми та умови укладення. Так, обов'язкова нотаріальна форма, дієздатність сторін, особиста присутність спадкодавця, як і за нормами австрійського права, були невід'ємними умовами його укладення.

У випадку неповної дієздатності сторін договору, їх представником міг бути законний представник. Якщо таким представником був опікун, то до його дозволу додавалося ще й рішення місцевого Суду опіки. Обмежено дієздатна особа за відсутності опікуна чи рішення суду мала лише право бути спадкоємцем та у спадковому договорі мала право вказати що приймає й погоджується із його розпорядженнями [8, с. 326].

Якщо спадковий договір між подружжям чи між нареченими був об'єднаний із шлюбним контрактом в одному документі, достатньо було укласти такий договір в присутності нотаріуса та обох сторін договору. На такий документ накладалася печатка, він реструвався у спеціальних нотаріальних актах та зберігався у місцевій адміністрації [9, с. 442–443].

Якщо спадкодавець зробив подарунок коштами спадкового майна, у такий спосіб обмежуючи права спадкоємців за спадковим договором, такі спадкоємці мали право вимагати від обдарованого повернення подарованої власності, вказаної у спадковому договорі, керуючись нормами § 2287 Німецького цивільного кодексу щодо незаконного збагачення. Позовна давність у такому разі становила три роки з моменту відкриття спадщини. Якщо спадкодавець умисно знищив, пошкодив чи приховав предмет дарування від законного спадкоємця, то останній мав право на компенсацію його вартості в грошовому еквіваленті з іншого майна спадкодавця. Якщо спадкодавець продав чи заклав предмет спадкування, то спадкоємець мав право його викупити за попередню ціну чи повернути заставу.

За наявності фактів марнотратства спадкоємця, спадкодавець мав право визначити розпорядником спадкового майна виконавця спадкового договору чи заповіту (оскільки умови виконання обох документів були ідентичними). У таких випадках спадкоємець мав право на отримання річного прибутку від спадщини.

В окремих випадках спадкодавець міг відмовитися від спадкового договору, а саме: 1) якщо така норма була зазначена в самому договорі; 2) якщо спадкоємець, який отримував майнову вигоду від спадщини, був обвинувачений у марнотратстві чи вчиненні іншого злочину, який позбавляв його права на спадщину; 3) якщо спадкоємець не виконав низку умов, визначених спадкодавцем, необхідних для отримання спадщини (наприклад, належне утримання чи догляд за спадкодавцем) [8, с. 200–202].

Якщо обоє з подружжя уклали спадковий договір і в подальшому один з подружжя відмовився від отримання спадщини, то недійсним вважається увесь договір. Спадкоємець, який отримав спадщину за спадковим договором міг відмовитися і від власних договірних розпоряджень, якщо відмовлявся приймати спадщину.

Припинити дію спадкового договору могли обидві сторони лише за життя шляхом укладення нового договору або відмови від нього, посвідченої нотаріально.

На відміну від австрійського права, Німецький цивільний кодекс, поряд із спадковим договором, визначав ще й можливість укла-

дення окремих розпоряджень останньої волі. Такі розпорядження могли бути або додатком до спадкового договору чи заповіту, або могли бути викладені окремо й посвідчені нотаріально.

Спадковий договір міг бути скасований шляхом укладення спільного для подружжя заповіту. Для скасування потрібна була згода обох сторін, оформлена та зареєстрована нотаріусом.

У німецькому праві існували також й умови визнання спадкового договору недійсним, а саме: 1) якщо спадкодавець був введений в оману щодо змісту спадкового договору, або взагалі не бажав укласти спадковий договір, якщо б знав правдивий стан речей; 2) якщо спадковий договір був укладений за наявності погроз з боку інших осіб чи з очікуванням настання певних обставин; 3) якщо спадкодавець не вказав у договорі справжнього спадкоємця, якого при укладенні договору не існувало, або не відомо було про його існування, а при відкритті спадщини така особа народилася, або стала дієздатною [5, с. 553–55].

Спадковий договір між подружжям не мав правових наслідків, якщо шлюб був визнаний недійсним, або був припинений перед смертю спадкодавців. Рівнозначним із припиненням шлюбу було і подання спадкодавцем перед смертю заяви про розлучення з вини другого з подружжя, або подання позову про розлучення до суду та розподіл спільного майна. Не мав правових наслідків і договір про розлучення між нареченими, якщо заручини було розірвано внаслідок смерті спадкодавця. Вказані обставини скасовували норми спадкового договору загалом, навіть якщо спадкоємцями були вказані треті особи.

Відмінна ситуація щодо договору спадкування містилася у нормах Цивільного кодексу Наполеона, в якому він мав назву дарування майбутньої власності, тобто тієї, яку залишить спадкодавець після своєї смерті. Загалом такі договори були заборонені у французькому праві, однак існували певні винятки, якщо це стосувалося власності подружжя.

Так, договором дарування майбутньої власності називався нотаріально завірений договір, в якому дарувальник залишав обдарованому, який його переживе, усю свою власність чи частину власності, а обдарований, своєю чергою, приймав такий подарунок. Якщо таке дарування було вказане у шлюбному договорі, то не було потреби укладати окремий договір.

З одного боку такий договір мав характер дарування і до нього мали застосовуватися норми, які регулювали такого виду договори, з іншого – предмет договору становив власність, яка мала залишитися після смерті дарувальника, і тоді потрібно було б застосовувати норми, що стосувалися укладення заповітів чи розпоряджень останньої волі.

Відтак договір дарування майбутньої власності в чистому вигляді не підпадав під умови ні звичайного договору дарування ні заповіту, і тому до нього застосовувалися особливі норми регулювання [10, с. 15–18].

Предметом дарування майбутньої власності могли бути:

- уся власність дарувальника;
- частина власності дарувальника, усе його нерухоме чи рухоме майно;
- визначена особлива рухома частка майна дарувальника або певна грошова сума.

Якщо дарувальник залишив після себе повірених у справах зберігання його власності, дарування могло стосуватися лише частини майна дарувальника.

Обдарованим у такому договорі міг бути другий з подружжя або його спадкоємці, які народилися у цьому шлюбі. Якщо дарування майбутньої власності вказувалося у шлюбному договорі, то обдарованим міг бути лише чоловік (дружина), або вказувалося взаємне дарування.

Договір дарування майбутньої власності мав правові наслідки лише у таких випадках:

- якщо факт дарування був передбачений у шлюбному договорі, і подарунок був зроблений батьком, матір'ю, родичем подружжя чи сторонньої особи на користь подружжя або їх нащадків;

- взаємні подарунки подружжя одне одному, визначені шлюбним договором, або між подружжям, які не проживали разом за рішенням суду, але не були розлучені офіційно.

Договір дарування майбутньої власності не мав правових наслідків у таких випадках:

- якщо був укладений подружжям на користь майбутніх нащадків;

- якщо було здійснене обома з подружжя на користь одне одного [11, с. 355–360].

Щодо дієздатності дарувальника, то як і інші нормативно-правові акти, Цивільний кодекс Наполеона позбавляв недієздатних та обмежено дієздатних осіб можливості здійснювати такі правочини. Однак дарування майбутньої власності обмежено дієздатною особою можливо було вказати у шлюбному договорі за наявності дозволу опікуна чи рішення суду.

За життя дарувальника обдарований не міг володіти, користуватися та розпоряджатися майбутньою власністю, за винятком надання дрібних винагород за виконану роботу чи вчинення певних дій (ст. 1083 Цивільного кодексу Наполеона) [12, с. 441–448]. Отож зако-

нодавець прагнув надати можливість дарувальнику здійснювати традиційні родинні подарунки (наприклад, спадкові коштовності), або товариські подарунки, які були проявом вдячності дарувальника за послуги обдарованого, дрібні подарунки для прислуги, тощо.

Якщо обдаровані приймали предмет дарування за договором дарування майбутньої власності, то вони зобов'язані були виплатити усі борги, які належали власнику-дарувальнику. Відтак права обдарованого прирівнювалися до прав спадкоємця за законом або заповітом.

Натомість, у випадку скасування договору дарування, на територіях колишнього Конгресового королівства слід було керуватися нормами Зобов'язального кодексу Польщі 1933 р. (ст.ст. 364–369), оскільки із прийняттям власного польського законодавства окремі норми Цивільного кодексу Наполеона втрачали чинність. Так, договір дарування майбутньої власності міг бути скасованим з приводу явної невдячності чи неповаги обдарованого до дарувальника (публічне приниження дарувальника, не підтримання особистих стосунків між сторонами з вини обдарованого, тощо) [13, с. 1474].

Договір дарування майбутньої власності між подружжям під час тривання їх шлюбу міг бути скасованою будь-коли (ст. 1096 Цивільного кодексу Наполеона).

Дарування майбутньої власності, передбачене у шлюбному договорі, втрачало свою силу, якщо шлюб так і не відбувся, а також при визнанні шлюбу недійсним. Однак, якщо недійсним було визнано шлюб з вини однієї зі сторін, то інша сторона (добросовісний набувач) мала право на дарування майбутньої власності, визначеної шлюбним договором, але не більше 1/2 власності.

У випадку розлучення чи сепарації (тимчасове чи постійне припинення шлюбних відносин для римо-католиків, включно із окремим проживанням та веденням домашнього господарства, однак із неможливістю вступати у новий шлюб) незалежно від наявності чи відсутності вини одного з подружжя чи за взаємною згодою, норми щодо дарування майбутньої власності, визначені шлюбному договорі теж втрачали силу (ст.ст. 264, 267, 270 Цивільного кодексу Польського королівства) [14, с. 100–104].

Якщо договір дарування майбутньої власності був укладений подружжям після укладення шлюбу, то у випадку розлучення, сепарації чи визнання шлюбу недійсним автоматично він не втрачав юридичних наслідків, а лише на підставі відмови дарувальника.

Дарування майбутньої власності можна було об'єднати із даруванням наявної власності дарувальника (ст. 1084 Цивільного кодексу Наполеона). З моменту смерті дарувальника обдарований мав право

вибору між даруванням майбутньої власності чи наявної власності. Наявна власність передбачала рухоме чи нерухоме майно, яке залишилося в наявності після смерті дарувальника. Орендоване, позичене чи віддане у безоплатне користування майно не враховувалося, а виплата боргів дарувальника враховувалася з моменту укладення договору про об'єднання майбутньої та наявної власності дарувальника [15, с. 880–885].

Висновки. Спадковий договір на території Польщі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) характеризувався суперечливим змістом, умовами укладення, суб'єктами та подекуди і правовими наслідками.

Так, на колишніх австрійських та німецьких територіях Польщі спадковий договір був особливим альтернативним видом укладення заповіту. Німецький цивільний кодекс надавав можливість спадкодавцям вільно розпоряджатися своєю власністю без жодних умов відчуження певних часток на користь інших спадкоємців, нащадків та третіх осіб, на відміну від Австрійського цивільного кодексу, який вказував низку умов, за яких відбувався розподіл спадкового майна. На територіях колишнього Конгресового королівства спадкового договору як правочину загалом не існувало, однак його альтернативою виступав договір дарування майбутньої власності, який регулювався, здебільшого, нормами, які характеризували договір дарування, однак із особливим суб'єктом та об'єктом. У Zobov'язальному кодексі Польщі були відсутні норми щодо укладення такого виду договору, однак протягом усього існування Другої Речі Посполитої спадковий договір мав місце і укладався згідно з нормами законодавства, чинного на об'єднаних територіях.

1. Śniegocki Robert. Historia od kongresu wiedeńskiego do I wojny światowej. Warszawa: Nowa Era, 2007. 356 s.

2. Działio Andrzej. Powszechna historia prawa. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 592 s.

3. Hoffman Egon. Wesen und Wirkung des Erbvertrages und des Erbwertrages. Zurich: Grünh, 1929. 146 s.

4. Kodeks cywilny z roku 1811 obowiązujący w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim oraz ustawy dodatkowe / Wydawnictwo i tłumaczenie Juliusz Basseches, Jan Korkis. Lwów: Ewet, 1936. 384 s.

5. Samolewicz Stanisław. Zarys prawa cywilnego obowiązującego w b. zaborze austriackim. Lwów: Księgarnia Nakładowa, 1932. 272 s.

6. Encyklopedia podręczna prawa prywatnego polskiego / pod redakcją F. Zolla i J. Wasilkowskiego. Tom drugi. Kontrakt dziedziczenia – Księgi gruntowe. Warszawa: Nakładem Instytutu wydawniczego «Biblioteka polska», 1936. 1215 s.

7. Konieczny Franciszek. Kodeks Cywilny Austrijski obowiązujący na ziemiach byłego zaboru austrijskiego. Lwów: Kartur, 1925. 380 s.

8. Ohanowicz Andrzej. Zarys prawa cywilnego byłej dzielnicy pruskiej. Część druga. Zobowiązania, Poznań: Źródło, 1922. 425 s.

9. Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa–Poznań: Wydawnictwa Departamentu Sprawiedliwości ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej, 1923. XX. 504 s.

10. Zoll Fryderyk. Jan Gwiazdomorski, Leon Oberlender, Tomasz Jottysik. *Prawo cywilne*. Tom 2. Prawa rzeczowe i rzeczowym podobne. Poznań: Drukarnia Państwowa, 1931. XI, 191, 32 s.

11. Prawo cywilne obowiązujące na obszarze b. Królestwa Polskiego z dodaniem tekstu francuskiego, ustaw uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa kasacyjnego / pod red. Jana Jacóba Litauera. Warszawa: F. Hoesick, 1929. XVI, 971 s.

12. Konic Henryc. Prawo o zobowiązaniach. Zobowiązania szczególne: spółka, pożyczka, skład, umowy losowe, pełnomocnictwo, poręczenie, układy pojednawcze i zastaw. Wykład ustaw, obowiązujących w b. Królestwie Kongresowym, b. zaborach niemieckim i austrijskim, na kresach wschodnich, oraz kodeksu szwajcarskiego, Warszawa, 1930. 1120 s.

13. Kodeks zobowiązań. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Dz.U. 1933 nr 82 poz. 598. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/Doc>

14. Kodeks cywilny Królestwa Polskiego (Prawo z r. 1925). URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/>

15. Fidler Jan. Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem. Warszawa: F. Hoesick, 1916. 11345 s.

Onyshko O. B. Inheritance agreement according to the civil law of Poland (1918–1939)

An inheritance agreement as a special type of legal transaction what was peculiar for the Polish lands during the existence of Poland (1918-1939 yr.) is considered. The main aspects of its conclusion, suspension, invalidation is determined. The subjects and objects of an agreement are analyzed and its comparative characteristic according to the current legislation in the ex-German, ex-Austrian territories and the ex-Congressional Kingdom is presented in the article. It is discovered that the inheritance agreement (its analogue in the ex-Congressional Kingdom was the donation contract for future property) could be concluded only by a couple on a benefit to each other, and on the ex-German lands along with the couple, the relatives and the third parties could the other heirs.

The inheritance agreement is characterized by controversial content, terms of concluding, subjects and occasions and legal consequences sometimes in the territory of Poland in the interwar period (1918–1939).

In the ex-Austrian and ex-German territories of Poland, the inheritance agreement was a special alternative way of a will making. The German Civil Code made possible for testators to dispose of their property without any conditions for

the alienation of certain shares in favor of other heirs and third parties, as opposed to the Austrian Civil Code, which indicated a list of conditions under which the distribution of inherited property took place. In the territories of the ex-Congressional Kingdom, there was no inheritance agreement, but its alternative was the gift contract of future property, which was regulated by the norms that characterized the simple gift contract, but with a special subject and object. In the Obligation Code of Poland, there were no rules for the conclusion of this type of contract, but during the entire life of the Poland from 1918 till 1939, inheritance agreement took place and entered into in accordance with the norms of the legislation in force in the united territories.

Key words: *inheritance agreement, heritage, donation contract for future property, testator, heir, testator's ability, heir marriage, marriage contract.*

Стаття надійшла 27 серпня 2018 р.

УДК 342 97.351.74(477)

Ю. Ю. Пайда

ПОНЯТІЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Досліджено поняття «релігійна інституція» у розрізі різноманітних правових доктрин, визначено інституціоналізовані форми релігійних інституцій у різних релігійних течіях. Показано, що понятійно-теоретичні особливості релігійних інституцій засвідчують наявність різноманітних інституціоналізованих форм, притаманних сучасним світовим релігіям. Доведено, що ці відмінності зумовлені видом релігій, їх інституціоналізацією у суспільному житті та взаємовідносинами із державною владою. Найбільш чітко ієрархізованою інституцією продемонстровано церкву у християнстві, оскільки вона, крім внутрішньої ієрархії та наявності віровчень, є незалежним від держави суспільним інститутом.

Ключові слова: *релігійна інституція, церква, мусульманське право, релігійна організація.*

Постановка проблеми. Сучасна юридична наука концентрує дослідження з актуальних проблем регулювання суспільних відносин, зокрема серед таких сфера релігії недавнім часом набуває щораз більшої уваги серед вчених-юристів, що спеціалізуються на історії права, філософії права та інших напрямках наукового пошуку. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку із інтенсифікацією транснаціональних релігійних процесів – перспективи надання автокефалії Українській православної церкві, розвитку ісламських течій, захисту прав народів на етнічні релігії тощо. Тож необхідним є правильне